

Гея

Володимир Самійленко

Поема

Розділ перший

Автор, марсіанин, прибуває на планету Гею. Які він мав перші враження, з ким насамперед він там спізнався і як порозумівся.

I

Я обіцяв, як [лиш] сюди прибуду,
На цю планету, дасть правдивий звіт
Про звичаї й порядки цього люду
І як тут дивляться на божий світ,
Що викликає в їх душі осуду,
А що хвалу дає на сотні літ,
Яка їх віра та які ідеї
Клопочуть голови мешканців Геї.

II

З дитинства цей космічний острівець
Приваблював моє цікаве око.
"То інший світ", — казав мій панотець, —
І я, на Марс закинений глибоко,
Журився, чом не маю я крилець,
Щоб підлетіти вгору так високо,
Туди, де та планета гарна йде,
Розглянути лице її бліде.

III

І от я зміг справдити давню мрію.
Нехай живе наука довгий вік!
Тепер я тільки мовити посмію,
Що я не зовсім темний чоловік,
Бо в космосі багато правд відкрию
І з'явиш, котрих бачити не звик,
І більш, ніж перш, природи буду паном,

Відколи володію космопланом.

IV

Як космопланом линув я сюди,
Моя душа в непевності тремтіла:
Чи той тут склад повітря та води,
Який у нас, і чи знайду для тіла
Поживу, чи не матиму біди
Замість науки, що душа хотіла.
Та ще боявсь, до всіх отих турбот,
Що не знайду розумних тут істот.

V

Був ранній час, як я спустивсь так низько,
Що міг поверхню Геї озирнуть.
Яке величне пишне видовисько!
Навряд чи те ви можете збагнуть.
Передо мною, наче зовсім близько,
В зелений берег хвилі моря б'ють,
А просто вниз, під самими ногами,
Високі гори, вкриті снігами.

VI

Ще більше я свій знизив апарат
І роздивлявся, що передо мною:
Під самою горою група хат,
Отінених дерев гущавиною.
А далі місто, де ряди палат
Красуються над дужою рікою,
Лани, гаї, залізна колія
І море, котре так сподобав я.

VII

Щасливий той, хто міг спізнати море,
Хто тішив очі в ясній глибині,
Хто бачив, як — то темне, то прозоре —
Воно хвильється в тихому півсні,
Або реве, коли по йому оре
Рови глибокі буря, і в борні,
Не хочачи коритись грубій силі,

Наїжує сердиті гори-хвилі.

VIII

Тут море більш величне, ніж у нас,
І розкішніші всі дари природи.
Таких гаїв, таких скелястих мас
Раніш я бачити не мав нагоди.
Я дивувався, і думав я в той час:
Щасливі, мабуть, тут живуть народи,
Щасливі й, певно, добрі без кінця,
Найближчі духом до свого Творця.

IX

Коли б мені скоріше їх спізнати,
Ті образи найкращі чесноти!
Але чи можу я в цей світ багатий
Свою істоту вбогу принести?
І чи захочуть тут мене прийняти
Вони, як брата рідного брати,
Чи, може, й розмовлять ніхто не стане,
А скаже: "Геть, нікчемний марсіяне!"

X

І ще я думав: я ж сюди прийшов,
Немов німий, це ж, знов, було клопотом.
Хоч знав я цілих шість марсійських мов,
Тому вважався дома поліглотом,
Але навряд щоб тут я щось найшов
Легке до вимови марсійським ротом,
Тим більше, щоб що-небудь зрозумів
У[з]начінню чужих для мене слів.

XI

Але дарма, якимсь воно та буде,
Як той казав, і я прогнав свій страх,
Поміркувавши: де існують люде,
Там знайдеться порозуміння шлях,
Адже одважний досі був я всюди,
То буду сміливий і в цих краях.
До мов я маю хист, а ще ж до того
Методи є, щоб вивчити й німого.

XII

Осівся я на одному з верхів
Гори високої й одсунув двері.
Я в камері скляній тоді сидів
Зачинений, як линув ще в етері.
Тепер же барометр мені довів,
Що саме я в найкращій атмосфері:
Тут, на горі, така її вага,
Яка в нас на долину наляга.

XIII

Я вийшов з апарата й став на ноги,
Та не багато зразу бачить міг.
Передо мною не було дороги,
Кругом білівся тільки чистий сніг;
Оддалеку ж високий і розлогий
Виднівся шпиль, неначе круглий стіг,
А на шпилі побачив я будівлю,
Що мала вежу й круглу покрівлю.

XIV

Я не боявсь лишити свій космо,
Бо хоч і є в словниці слово "красти",
Але в цей вік, коли ми живемо,
Поняття це вже втрачене почасти;
А щоб крадіння сталося само,
Сто літ не знав ніхто тії напасти.
Так, певно, й тут.
Я рушив по снігах,
Туди, де бачив той опуклий дах.

XV

Опуклий дах — це річ мені знайома;
Я під таким і сам попрацював,
Бо астрономії я вчився дома,
Відколи так природу покохав.
Тягла мене-бо сила невідома
До справ небес, а не до власних справ.
І зорі стежив я в пітьмі прозорій,
Тому я й вигляд знав обсерваторій.

XVI

Я йшов і ледве-ледве вірив сам,
Що так недавно вилетів із хати,
І ось тут прийдеться моїм очам
Цілком незнану людськість оглядати,
Що це далекий світ новий, і там,
Куди я йду, що маю я сказати?
Який чекає там мене привіт?
І в цих думках дійшов я до воріт.

XVII

Прийшов, постукав, і мене впустили.
Сидів там мій колега за столом.
Хоч нас не на одній планеті вчили,
Але ж і він так саме астроном,
Тому й колега. Тільки ж, боже милий!—
Я знаю, ви бажаєте притьмом,
Щоб я не гаючись прискорив справу
І постать гейця змалював яскраву.

XVIII

Вгамуйтеся, кохані земляки,
Яскравості я більшу б мав охоту,
А може, й хист, завдав би залюбки
Собі я праці більшої й клопоту,
Якби мені прийшлося насправжки
Відмінну більше малювать істоту,
Але ж тутешні постаті людей
Цілком не вразили моїх очей.

XIX

Тут люде вищі, як зрівняти з нами,
Але не більше, як на цілів п'ять,
І ходять теж, як ми, двома ногами,
Орудують руками, як їдять,
А не хапають навпростець зубами,
Сидять на кріслах, і на ліжках сплять,
І мають рот один і теж два уха.
Хоч кожен з їх говорить більш, ніж слуха.

XX

Смуглявіші й кудлаті більш, ніж ми,
Бо тут їх дуже сонце припікає,
І одіж теж для літа й для зими
Вони вживають, хто яку має,
Але ж і в нас назвали б їх людьми.
Різниці ж більшої між нас немає.
Про це дізнався я не в першу мить.
Подав же тут, бо знати вам кортить.

XXI

Але вертаюсь до тієї хвилини,
Як я ввійшов. Колега мій устав
Мені назустріч; це був тип людини
Приємної, таких я зустрічав
Раніш чимало дома щогодини.
Ласкавий, простий, він не мав об'яв
Бундючності або пихи нудної,
Часом ознаки вченості тупої.

XXII

Я привітався одною з наших мов,
Чоло схиливши в чемному уклоні,
Він щось сказав, до мене підійшов,
Простягнувши на привіт свої долоні,
Та й запросив сідять, і от, немов
Два друзі, ми посіли на ослоні
Прегарному, й розмова почалась,
Та спершу все була чудна якась.

XXIII

Побачивши, що годі зрозуміти
Йому мене, як і мені його,
По тому, як ми спробували вжити
По дві-три мови з засобу свого,
Він догадався, як йому зробити,
Щоб знати місце вродження мого.
Він оді йшов і знов передо мною
Край столу став із мапою земною.

XXIV

Раніш я з Марса Гею розглядав

І міг пізнати кожну тут країну.
А він ось як тоді мене питав:
На мапі вказував якусь місцину,
Тоді на мене вказував, мов ждав,
Що я себе признаю за людину
З тієї країни, тільки ж я довів,
Що родом я зовсім не з тих країв.

XXV

Він дивувався, як бачив я, над міру,
Що я ніде не міг свій край пізнати,
Уже, здається, певну недовіру
В очах його було для мене знати,
І я боявся, чи не було заміру
У його, щоб зовсім мене прогнати.
Але я розв'язав його вагання,
Хоч викликав страшенне здивування.

XXVI

Якось на стіну глянув я в куток
І враз побачив, що мені робити.
Була там мапа: сонячний гурток —
Воно само, планети й сателіти.
Я Марса рідного пізнав кружок,
Бо знав положення його орбіти.
Я ткнув на Марс, тоді на себе ткнув,
А в знак того, що так, іще й кивнув.

XXVII

Мій астроном підскочив аж до стелі,
Немов його сто вольтів припекло.
Геть збив якісь прилади та моделі,
Що аж посипалось побите скло;
А я побачив карту Сквяпареллі,
Де Марса намальовано було,
Підбіг до неї й показав на точку,
Де був мій край, де був я в сповиточку

XXVIII

Він ще не міг повірити мені,
Що міг я тут зненацька опиниться,

В такій далекій живши стороні;
Була для його в цьому таємниця.

"Comment? comment?^[1]" — шептав він як у сні.
Я зрозумів те слово як годиться,
Підвів до вікон і вказав між ґрат
На місце, де стояв мій апарат.

XXIX

Він зрозумів і враз прийшов до тям,
Лице його зробилося ясне.
До мене він схилився, обняв руками
І довго, довго цілував мене.
Тоді ми вдвох, озброївшись чарками,
До столу сіли й там вино смачне
Пили, і хоч сиділи ми без мови,
Були тут певні вправи язикові.

XXX

І от я став у його жити й там
Доволі мав і пити й попоїсти.
Господар мій — зовуть його La Flamme^[2] —
Просив мене на довший час осісти.
Хоч зіставатись довго так гостям
Не слід, але всі люде егоїсти,
І я зіставсь. Я ж тут чужий усім,
А де знайду такий гостинний дім?

XXXI

На півгорі, як із тії вершини
Зіходити, колега мав шале;
Він там проводив вільнії хвилини,
І примостив мене він там не зле,
Учив мене, немов дитя мале,
Почавши з А, одної з мов, тієї,
Що легшої нема на цілій Геї.

XXXII

Та мова не народна й не жива,
А може здатися цілком живою.
Її одна створила голова,
Щоб легко розумілись між собою

Народи всі. Вона ще тут нова,
Але пройшла вже з славою гучною
По всіх краях; її приймає всяк,
Як згоди всіх та як братерства знак.

XXXIII

Та мова штучна, та ні в одній мові
Так тісно не сплелися у одно
Слова й думки в гармонії чудовій;
Тут слово кожне чистеє зерно.
Нема в її місця зайвій тій полові,
Що в наші мови вмішана давно.
Вона гнучка, дзвінка й ортологічна.
Хоч для поетів трохи анемічна.

XXXIV

Але вже про поетів я мовчу,
Поетам-бо не весь же світ зажерти,
Хай рідну мову кожний досхочу
Калічить і мордує хоч до смерти;
А зверхпоетів я вже й не лічу,
Бо їх футуристичні крутоверти
Не більше потребують людських слів,
Як соло та дуети для котів.

XXXV

Про футуристів та про їх "поези"
Згадав я, та нехай їм "Музагет"!
Поки росте гнучка лоза й берези,
Не буде без заплати зверхпоет.
Але мене вже кличе дух тверезий,
Щоб розгортав я далі свій сюжет.
Отож, опанував я есперантом,
Цим штучним, трохи блідим, діамантом.

XXXVI

За тиждень я й колега астроном
Про все вже розмовляли між собою
І, посідавши в хаті під вікном
Або в садку під липою рясною,
Вели розмову; а як сонце, сном

Знеможене, сідало за горою,
На вежу йшли і, стежучи зірки,
Ще довго розмовляли залюбки.

XXXVII

Цікавивсь він планетою моєю,
І я йому про все розповідав;
А він мені відомості-про Гею
Подав докладні: дещо я списав.
А потім ближче запізнався з нею,
Бо що побачив сам, а що читав,
І в дальшій розвитку мого сюжету
Я вам поняття дам про цю планету.

Розділ другий

Автор кидає сумний погляд на сучасне становище Геї. Кілька уваг про віру й світогляд її народів та про їх моральність. Хижацтво деяких з їх заохочується сваркою народів. З цієї нагоди баєчка для дітей і апострофа для дорослих. Що дає надію на кращі тут часи.

I

Поживши довго на планеті цій,
Я надививсь на всі її народи,
І все скажу, що є в душі моїй,
Не боячись образи й не погоди.
Скажу найперше, що давніших мрій
Про те, що люде тут краса природи,
Не стало хутко; розійшлись як дим
Під подихом холодним життєвим

II

Дивлюсь на їх і вже не маю сили
Любить їх так, як перше був хотів,
Коли я бачу, що вони зробили
З своїх для щастя створених країв,
Де часто від колиски до могили
Не мають люде двох веселих днів,
Живуть не впоєні життя красою,
Навряд чи й сонце бачуть над собою.

III

Їх ватажки, як вірить їх словам,
Рятують люд, недолею прибитий,
Але з своїх теорій та програм
Уміють тільки пекло тут створити.
І творять щиро, всім своїм життям,
Воно вже скрізь, куди не позирни ти.
Слухняні ж маси темної юрби
Ідуть за тими, хто самі раби.

IV

Дух визволу народів із неволі
Прийшов сюди з кайданами в руках,
Братерства дух на бойовому полі
Шикує всіх, і гинуть у боях,
І дух життя зробив уже доволі,
Бо трупом вимостив увесь свій шлях.
Тут хутко смерть людей останніх скосить
І всім загальну рівність проголосить.

V

А може, й ні? Я був би радий сам,
Щоб не справдилось це пророкування,
Щоб край прийшов самим отим катам,
Що сіють смерть, неволю та знущання.
І щоб народи справжнім ватажкам
Довірили всю силу правування,
Позбувшись тут великої брехні.
Було б це тільки радісно мені.

VI

Та ще, на жаль, нема чого радіти.
А так хотілось би, хоч би й тепер,
Бо й ми, й тутешні люде — всі ми діти
Того ж Творця, усіх один [етер?] ^[3]
Обняв, ми всі,—як любить говорити
Колега, — citoyens de l'Univers ^[4],
Тож не дивуйтесь, що й події Геї
Не є чужі задля душі моєї.

VII

Та про події я ще в інший час
Вам розповісти матиму нагоду,
Тепер же хочу познайомить вас
Із вірою тутешнього народу.
Тут віра не одна, тут їх запас
Великий, та не буде це на шкоду,
Коли я всі звезду їх у одно,
Бо всі зростило їх одно зерно.

VIII

Тутешні люде, про будову світу
Хоч добули вже деякі знаття,
Живуть ще так, що за тісну орбіту
Їх розум не сягає до пуття,
Науку ж, довгим досвідом нажити,
Не вміють стосувати до життя:
Хоч шлях пройшли чималий історичний,
Світогляд їх цілком геоцентричний.

IX

Всесвіт для них— то тільки ліхтарі,
Чи каганці для їхньої планети,
Для вжитку їх повішені вгорі,
Щоб на шляхах видніш було прикмети.
Що гурт світів при кожній є зорі,
Про це тут думають хіба поети,
Для всіх же, як було й за давніх літ,
Їх світ дрібний і єсть єдиний світ.

X

І їх боги теж дуже специфічні,
Вони на кшталт своїх же землячків:
Їх не цікавлять зовсім справи вічні,
А інтереси тих дрібних людців.
То все царки, часами енергічні,
Часами мляві, й голови судів,
Не непідкупні, бо не раз кадило
Дешевим коштом вирок їх купило.

XI

А часом бог, охочий до жертв,

І тиміямом не задовольниться;
Йому вже мало простих молитов,
Але вівця потрібна чи телиця.
То до такого бога як прийшов,
То вже й неси, що треба й що годиться.
Бувало, що приносили й людей,
Та вже тепер минає звичай цей.

XII

Про світ безмежний бог їх повітовий
Не більше дбає" як вони сами;
Зате ж на цілу вічність він готовий
В'язатися з тутешніми людьми:
До вчинку кожного та до їх мови
Він, на зразок цікавої куми,
Схиляє божеську свою увагу,
Знаходячи видимо в тім розвагу.

XIII

Часом бува становище трудне
їх богові, як б'ються два народи,
Як брат на брата армію жене,
Щоб наробить йому найбільше шкоди.
І хоч ні один з їх не досягне
Ні щастя більшого, ані вигоди,
То кожний з їх благає перемог,
І кожний об'являє: "З нами бог".

XIV

А бідний бог не знає, що робити,
Котрому з їх у сварці допомгти
І дати змогу ворога побити,
Бо ні в однім немає правоти;
Бо й той зажерливий, і той неситий.
Сказав би всім: "Ідіть під три чорти
І не взивайте всує ім'я боже!"
Але богам так мовити негоже.

XV

Христа наука чиста, як кришталь,
І тут знайшли її найвищу точку:

"Хто просить свиту, — май до його жаль
І дай йому свитину, ще й сорочку".
І люде тут високу цю мораль
Засвоїли, ще будши в сповиточку,
І, вірні тій моралі, залюбки
З братів деруть останні сорочки.

XVI

І все, не маючи ідеї Бога
Правдивої, з людей творять богів.
Їм хочеться, щоб бог їх якомога
Подібний був до їх, щоб пив і їв,
Як і вони, і їх думок дорога
Веде до вбоження учителів;
І їм самим запевно честь велика
В легенді їх про Богочоловіка.

XVII

А Богокосмос не відомий їм,
Вони не знають істини тієї,
Що Бога людям не вмістити всім
Усіх планет, тим менш дрібної Геї
Одній людині, і яка в тім
Дурниця, щоб з матерії всієї
Він вибрав тільки точку для житла,
Яка б вона прегарна не була.

XVIII

У нас на Марсі всі питання віри
Й світогляду стоять не так, як тут.
Ми знаєм — світ межі не має й міри,
А в йому Марс не більш як ліліпут.
І ми давно покинули заміри
Загнати бога в наш тісненький кут,
Або, як тут зробили без клопоту,
Його втілити у одну істоту.

XIX

Ми твердо віримо, що Бог один,
І тільки він субстанція правдива,
Що без межі просторів та годин

Його втілили всі небесні дива
Космічних тіл, що всій природі він
Є дух, котрим вона жива й рухлива;
Той дух, що кожний атом зогріва,
Ми вірим, що матерія жива.

XX

Моральності високої закони
Тут людям залишили вчителі.
Їх школи та церковні всі амвони
Старанно ширять їх по всій землі.
Книжки й газети всякі б'ють у дзвони,
Щоб люди дух свій не топили в злі.
З тих довгих заходів ось звіт короткий:
"Людей більш-менш моральних два відсотки".

XXI

А може, й менше; я ж їх не лічив
І не робив широкої анкети,
Гадаю ж так, бо я тут довго жив
І рідко бачив вищі ті прикмети,
Що відзначили справді тих мужів,
Які були б окрасою планети.
Хоч, правда, й тих, що стягнуть з вас пальто,
Мабуть, не більш, як двадцять п'ять на сто.

XXII

Тутешній світ дізнав би ще обнови
І кращий лад до його ще б прийшов,
Якби гучні, гуманні всі промови
Перетворити в мовчазну любов;
Щоб не штовхали серце постанови,
А серце кликало б до постанов,
Щоб не казали: "Добрим бути мушу",
А просто люде мали добру душу.

XXIII

Вони б тоді, хоч, може, й без програм,
Життя людське приємнішим зробили,
Бо як братам, а не як ворогам,
Прийшлося би їм свої вживати сили;

Тоді б ніхто не був щасливий там,
Де навкруги руїни та могили;
Старався б кожний щастя в тім знайти,
Щоб менше страждали його брати.

XXIV

Але тут люд живе егоїстичний,
І любить кожний тільки сам себе.
Тут боротьба — закон єдине вічний,
І всяк до себе все добро гребе;
В повазі тут, хто дужий, енергічний,
І кинуто під ноги все слабе,
Не з чесності, але з грубої сили
Тутешні люде ідола створили.

XXV

Якось я бачив тут представника
Народу, що душив усі народи,
А сам тепер у ролі жебрака
Без прав життя, без хліба й без свободи.
І от той пан не стільки наріка
На всі страшні в його краю пригоди,
Як журиться, що земляків ярма
На шиї в інших більш уже нема.

XXVI

А той народ безправний, напівдикий,
Під батогом шалених ватажків,
Гадає все, що він народ великий,
І преться на народи всіх країв;
Під гук гарматний, під звірячі крики,
Він робить з їх таких, як сам, рабів,
І там, де він проходить сараною,
Лишає всюди пустку за собою.

XXVII

Це той народ, що пишно обіцяв
Вести народи інші в царство Боже,
Що більш, ніж інші, правду покохав,
Що ніби всім спізнать її допоможе,
Що всі чужі народи плямував,

Як кривди вічної кубло негоже,
Оце ж він слово вже прорік нове,
Бо нищить і руйнує все живе.

XXVIII

Нещасний звір, у пільмі безпросвітній
Блукав він довго, цілий віки,
І кожний огник думки непомітний
Гасили в йому власні ватажки.
Замість просвіти — учень малолітній —
Він на поживу мав самі байки;
Йому тим часом брак картоплі й жита
Сто кінських сил додав до апетита.

XXIX

І от тепер пророк од сатани
Йому нову віру провіщає:
Ти цар землі, то все собі тягни,
Що бачить око й де рука сягає.
І всіх чужих країв гаї й лани
Твої, бо власності ніде немає.
І пам'ятай, що тільки в світі й є
Одна святиня — дерево твоє.

XXX

І він тепер, на жертву тій святині,
Вбиває все, що дав їм людський дух,
І непокірних звірові-людині
Кладе під ніж і ставить під обух.
А хто ж нещасних крик почує нині?
Чужі народи? Кожний з їх оглух:
Не вчує й не пошле злочинним кари,
Бо в кожного свої рахунки й свари.

XXXI

Сліпі народи, чи не видно вам,
Що ви й самі вже стали край безодні,
Що, може, завтра пустка буде там,
Де ви пишаєтесь іще сьогодні?
Глядіть, щоб не стоптав ногою Хам
І вашу волю й святощі народні,

Поки ви гризетеся, як хорти,
Та брата брат бажає знемогти.

XXXII

Чи то ж усім не вистачить свободи,
Щоб так її ділити на пайки?
Чи вічно мусять бути раби-народи
Та ще, крім їх, народи-хижаки?
Вам треба поділити землі й води?
Діліть, але не будьте як вовки,
Що, пай бажаючи дістати грубий,
Найвищим аргументом мають зуби.

XXXIII

Чому, народи, ви не школярі
Малі, а я не вчитель ваш старенький?
Я залюбки складав би дітвори
Такій, як ви, моральні побрехеньки.
Одну з таких, хоч ви вже й застарі,
Подам я тут, бо зміст її куценський.
Вона сюжетом давня, як цей світ,
Та позиточна для дитячих літ.

XXXIV

"Гуляючи над ручкою під гаєм,
Побачила шкودлива дітвора
Хорошу пташку — Ми її піймаєм! —
Кричать. Та кожний до свого двора
Її забрати хоче, і звичаєм
Хлоп'ячим б'ються; з ліса ж визирав
Страшна Мара, а вийшла — всіх поїла,
Вони й незчулись, пташка ж полетіла".

XXXV

Народи Геї! Нащо вам дала
Природа все найкраще, все найвище?
І нащо геній вам? Щоб воля зла
Ваш світ перетворила в кладовище?
Віків багато людськості тут жила,
І все ж од звіра ви не одійшли ще,
Бо всяк гадає, що його сусід —

Найкраща страва на смачний обід.

XXXVI

"Най я живу, а інше все погине"—
Боюся я, що тут це гасло всіх.
Завдання поступу? — Мабуть, єдине
Підбити всіх, як ворогів своїх.
І всі кують кайдани всім, і плине
Річками кров, але те все не гріх,
То способи почесної роботи
Для краю, — кажуть їхні патріоти

XXXVII

"Все йде на краще в кращому з світів",—
Сказав тут хтось. Утішна це заява,
Та тільки я побачити б хотів,
Де краще те, в чому тут честь і слава.
Чи в тому, що багнетами катів
Будується святої волі справа
І в'яне все життя, як мерзлий цвіт?
Е, ні, не до смаку мені цей світ...

XXXVIII

Та, часто дивлючися, в ніч погожу,
На незчисленні ті зірок рої,
Я серцем відчуваю Душу Божу,
Що шле в простір вібрації свої.
І вірю, що хоч силу їй ворожу
Створили тут, все ж царство не її
Колись тут буде, й кращий вік настане,
Бо люде й тут — небесні громадяне.

Розділ третій

Автор розповідає, як він схотів одвідати велику робочу республіку, як він перейшов її кордон, якого товариша він там зустрів і які мав з ним повчаючі розмови. Несподіваний наслідок товариського поцілунку. Автор іде відвідати селянську хату.

I

Тепер я хочу розповісти вам
З своїх мандрівок деякі пригоди.

А треба вам сказати, що я сам
Схотів побачити краї й народи;
Бо краще вірити своїм очам,
Аніж чужим, і більше в тім вигоди
Для повісті й для самого мене,
Що я зробив по цих краях турне.

II

А ще до здійснення того заміру,
Щоб мати ширші кола до розмов,
Я кілька місяців поклав на ширу
Роботу вивчення народних мов.
А як побачив, що вже певну міру
Знання придбав, у ширший світ пішов.
Я висновки вражінь безпосередніх
Уже подав у строфах попередніх.

III

Тепер же я вам дещо розповім
З того, що бачив я на власні очі.
Мене з початку в світі цім новім
Цікавили республіки робочі;
Хотів же бачить я передусім
Ту, що з країв холодної півночі
Геть простяглась далеко в теплий край.
І я сказав собі: туди й рушай.

IV

І вирушив. Я зовсім не бажаю
Писати про пригоди всі свої,
Що мав я, їдучи до того краю,
Куди тягли мене думки мої,
І право я собі застерігаю
В цій повісті — скорочувать її.
Скажу я тільки, що без перепони
Я переїхав тут усі кордони.

V

Останній же кордон то був не так,
Як я гадав, легкий до переходу.
Коли б не стрівсь мені один "земляк",

Зробив би я [собі] велику шкоду.
Та напутив мене він, що і як
Мені зробити, щоб, мовляв, у воду
Не лізти, не спитавшись, де там брід.
Ті вказівки я виконав як слід.

VI

Які — скажу. Але прелімінарний
Зроблю я відступ. Бачте, річ така:
В тому краю існує спосіб гарний,
Як краще відрізнити робітника
Від буржуя. В тім краї кодекс карний
Буржуям смерті присуд виріка.
Відколи там життя ввійшло вже в норму,
Робітники всі мають уніформу.

VII

Сказавши ж просто — кожний робітник
Обдерся, обносився аж до шкури,
Бо з часу, як буржуй злочинний зник,
Живе тут кожний близько до натури,
І виробляти пролетар одвик
Що-небудь інше, опріч диктатури,
То з часу, як совіцький лад зміцнів,
Зістався він без свити й без штанів.

VIII

То щоб не будь чужим з робітниками,
Модерний вигляд мусив я прийнять:
Обтяв одну полу, немов зубами,
А на штанах зробив дірок штук п'ять;
Одежу всю в такі оздобив плями,
Що стало кольору її не знать.
Таку фігуру в сні хіба примариш:
Сказав би всяк тоді, що я товариш.

IX

І ледве перейшов я той місток,
Що служить там кордоном, зараз чую:
— Товариш, стой: куда бредеш, дружок?
Небось, не сладко кланяється буржую,

Так ты вот к нам пустился наутек?
— Еге ж, — кажу, — до вас тепер прямую.
(Я знав уже, що треба тут казать).
Прийшов, — кажу, — щоб з вами працювать.

X
— І пречудесно; будем працювати,—
Новий товариш мій мені відрік,
Малий на зріст, рябенький і кирпатий,
І, як з одежі знати, робітник;
Борідка цапом, різнобарвні лати
На спінжаку, рудий на тілі шлик,—
Оце й усе, що кинулось у вічі,
Щоб опису не починати двічі.

XI
— Ходім зо мною, — каже мій Іван
(Я знав докладно вже за три хвилини
Його ім'я, і соціальний стан,
І ряд пригод численної родини),—
Ходім зо мною просвіщать селян
Совіцької червоної Вкраїни.
Ми за науку беремо тут хліб,
Та й грошей я чимало вже нагріб.

XII
І взагалі тут добра нам пожива:
Чого-чого в країні цій нема!
Всі землі тут одна родюча нива,
А повний колос аж стебло лама.
Але цього не розумію дива:
Тут люд чомусь комуни не прийма.
І не втовчеш їм нашої програми
Ніяк — ні кулями, ані киями.

XIII
"А що простіше? — запитав би їх:
Ти любиш землю? — ну й працюй над нею,
Ори, і сій, і —скільки в тім утіх!—
І жни, й мели, хоч цілою сім'єю,
Печи хоч паляниці, й то не гріх;

Але не їж, не будь же ти свинею.
Поїсть совдеп, продком і совнарком.
Зате ж наділять і тебе пайком".

XIV

І от нема на них такої сили,
Щоб змусила признати порядок цей.
А скільки сел ми досі попалили
І скільки розстріляли ми людей!
І скільки вже в Сибір переселили,
Щоб не тримались власницьких ідей!
Але всі наші заходи даремні:
Ми їм чомусь і досі неприємні.

XV

Ми рай даєм, несем благу вість,
Приносим пролетарську диктатуру.
Ці ж дурні кажуть: "Що нам за користь
З диктаторства, коли з нас луплять шкуру!"
І як хто з нас у їх корову з'їсть,
Вони піднять готові авантуру.
Їм реквізиції не до смаку
Та й неохоче ставляться в чеку.

XVI

І взагалі такий народ тут клятий,
Що справа з ним занадто вже тяжка:
Почнеш його до війська заганяти,
А він тобі не знає куди втіка.
Ніяк з упертого того звіряти
Червоного не зробиш вояка.
Їм кращий жовтий кольор та блакитний,
Ніж наш червоний прапор усесвітній.

XVII

Від їх і небезпека немала:
Не раз тремтиш, неначе в лихоманці,
Бо їм лиха година надала
Вельми погану звичку — йти в повстанці.
І йдуть сотнями з кожного села
Не тільки власники, а й голодранці,

Та як наскочить чи вночі чи вдень
Ватага їх, то нас рубає впень.

XVIII

Трапляється, що часом ми втікаєм;
Та війська в нас, мов тої сарани:
Вернувшись, ми сот дев ять розстріляєм
І знов-таки над сотнею пани
Й цю сотню ущасливим нашим раєм,
Чи то хотять, чи не хотять вони.
Хай ліпше край від люду буде чистий,
Ніж залишаться тут не комуністи.

XIX

Почувши висновок останній цей,
Я в тон йому сказав — Я теж гадаю —
Не рай повинен бути для людей,
А люде препаровані для раю.
Який пожиток нам з чужих ідей,
Хоч би й корисних для якогось краю!
А наші, хоч і згубні задля всіх,
Несуть нам стільки радощів і втіх.

XX

То певна річ, що ми свої ідеї
Зуміємо багнетами вщепить
І проти волі людності всієї
Країну кожду зможем ошастить;
А людності не вистачить, — без неї
Ще краще наша зірка заблищить:
Де менше люду, менше там опору,
В пустині ж то найбільше нам простору.

XXI

— Ти правильно, товаришу, сказав,—
Іван говорить, — нащо нам ті люде!
Хіба на те, щоб хтось тут панував
Тоді, як нас на світі вже не буде?
А щоб своїх не віддавати прав,
Ми краще людність знищимо повсюди.
Нам більше буде, як помре вона,

І хліба, й м'яса, й цукру та вина.

XXII

От тяжко тут добуть мануфактуру,
Та як наб'єм ми досить куркулів,
То буде чим прикрити нашу шкуру:
Ми наберем ще досить жупанів.
Не знаю, чом ми не взялися здуру
За тих добродіїв ще з перших днів.
Ми досі б мали добру одіж кожний,
Як мусить мати пролетар заможний.

XXIII

Тепер же кожний з нас, немов буржуй.
Одежа вся — самі дірки та лати:
Що як ти не крути та не мудруй,
Щоб рам'я те до купи постягати,
Не втнеш нічого; ну, та не сумуй,
Ми ще себе зумієм полатати,
І вдягнемось без фабрик і купців,
Як прийде день залишків та льохів.

XXIV

Ех, брат, люблю я лад комуністичний,
За те, що він найкращий з-між усіх:
Робітники спочинок мають вічний,
А всі пани працюють задля їх;
Тепер і ледар став як цар всемічний;
Ще ж добре, що вбивати вже не гріх
І що вже зникла власність на кишені —
Залазь у кращу й цуп кредиток жмені.

XXV

— Ура! нехай живе найкращий лад!—
Я крикнув, щоб ту мову припинити.
Ще п'ять хвилин я б витримав навряд
Без того, щоб товариша не вбити.
Я відступив од його крок назад,
Щоб геть піти, та й думав: "Пропади ти,
Щоб я з тобою далі йшов удвох,—
Бодай ти був ізвечора ще здох!".

XXVI

Але товариш, у відповідь крику,
Скакнув до мене на шалений крок.
Очима виявив нестямність дику,
Вхопив мене та просто в губи: цмок!
Мене це зовсім збило з пантелику,
А він до мене — Це тобі, дружок,
Я щиро дякую й тебе цілую
За всю комуністичну Русь святую.

XXVII

Я випручавсь од його та й кажу:
— Чекай мене, заскочити я мушу
Он до цієї хати, забіжу
Дістати, чим нам промочити душу.—
А сам мерщій скакнув через межу
Та далі огородом як не рушу!
Забіг за хату; далі був гайок.
Я в гай — та й заховався за горбок.

XXVIII

Спочив я й рушив тихою ходою
Обміжком між двома рядами нив;
Навкруг і в далечінь передо мною
Широкий лан житами зеленів;
А там геть-геть далеко під горою
Повитий млою темний ліс синів,
Під ним же, ледве око добачало,
Мале село з садочків виринали.

XXIX

Чи дивлючися на оту святу
Красу природи, ті гаї, ті ниви,
Хтось міг би думать, що країну ту
Не заселяє люд цілком щасливий?
Та бачив я крізь тую ліпоту
Насильства й гніту вид такий жахливий,
Що та краса не тішила мене
І серце тисло почуття сумне.

XXX

Хоч я не бачив ще того очима,
Що роблять тут червоні вояки,
Але не міг не знати, річ видима,
Того, про що вже всюди йшли чутки;
Тепер же наче був перед дверима
Страшної, всім огидної "чеки".
Мені ввижалася кривава маса
Потрощених кісток людських і м'яса.

XXXI

Я був уже постановив собі
Хоч трохи запізнати ту країну.
А що, як сили в мене заслабі,
Щоб витримати ту страшну картину,
Що мав я бачити? а в тій юрбі
Звірячій опинившись, чи не згину?..
Та обережний обмине біду,
І, може, я ще тут не пропаду.

XXXII

Піду найперше до сільської хати,
Побачу, як живеться на селі,
Що думає надалі розпочати
Народ, що став "господарем землі".
Мені він, може, схоче повідати
Свої надії та свої жалі.
Вони для мене більше ніж цікаві,
Хоч я й чужий усім тутешній справі.

XXXIII

Я вийшов з-проміж нив на битий шлях,
І що мені здалося дуже чудно:
Що тут не так, як є по всіх краях,
Де на шляхах буває досить людно,
А тут хіба вгорі пролине птах,
Зустрінути ж людину дуже трудно.
Ідеш, ідеш і все людей нема;
Немов велика тут пройшла чума.

XXXIV

Вже сонце низько над землею стало,

Як я дійшов поволі до села.
Зі сходу вітерець легкий зривало;
І від садів далеко тінь лягла.
Я за цей день пройшов таки чимало
І радий був дістатись до житла —
І от, нагледівши одну з хатинок,
Я в двір пішов проситись на спочинок.

Смерть повстанців (З ПОЕМИ "ГЕЯ")

Я бачив смерть народних тих героїв.
Се близько нашого села було.
В бою не вистачило їм набоїв,
Кіннота ж обсідала навколо;
Живих численний ворог обеззброїв,
І от їх триста привели в село,
І там на суд поставили юрбою
На смітнику широкім за корчмою.

Тут судовий процес провадять так:
Кати, — вони ж і судді й комісари, —
Знімають із підсудного сіряк,
Чи там кожух, так само й шаровари,
А чоботи найперш, бо то є знак
Злочинності, що заслугує кари;
І як скінчиться процедура та,
То присуду ніхто вже й не чита.

І трьом сотням отих не довго ждати
Прийшлося кінця розправі судовій:
Зняли "зізнання" з них, тоді лопати
Та заступи дали до рук мерщій,
Щоб поспі шилися самі копати
Велику яму на спочинок свій.
Скінчивши працю ту, вони край ями
Спокійно стали всі двома рядами.

Як кулемети ближче підтягли,
Здригнулась покликами бранців лава:
"Розбійники! ми смерть од вас найшли,
Та не поляже наша честь і слава,

Ми вічної заслужим похвали,
Ви ж — згинете, як та мара кривава,
І проклянуть вас у потонний час
Усі, хто тільки житиме по вас!"

Так не зігнулись лицарям коліна
Перед катами в час останній сей.
Мовчали вороги. Грізна хвилина!
І враз з усіх намучених грудей
Прорвалось: "Ще не вмерла Україна",—
Як неньці дар останній від дітей.
Хвилина ще — і гімн святий покрили
Торохкотінням хижим скоростріли.

Попадали нещасні вояки,
Немов трава, підтята косою,
Або як збиті градом колоски,
І стали яму наповнять собою.
Хто падав мимо, тих большевики
Рушницею скидали чи ногою.
І хутко яма стала повна вщерть.
Така була повстанців наших смерть.

Та в тій братерській ямі, повній трупу,
Не всі були вже мертві: поспішив
Їх поскидати кат усіх на купу.
Один із недострілених ожив,
І, вилізши, подався в нічку глупу
Шукать собі живих товаришів.
З новим загоном рушив він до Буга;
Там, може, смерть його настигне друга.

Примітки

1 Як, яким чином? (Фр.)

2 Прізвище, буквально означає: полум'я (фр.).

3 Нечітко скановано

4 Громадяни всесвіту (фр.).